

A *tök jó* nyelvi szerkezet előzményeiről

A legismertebb divatszavaink képzelt versengésében a használat gyakorisága alapján valószínűen dobogós helyezést érne el a *tök jó* nyelvi szerkezet. Bár a nyelvmuvelő szakirodalom jelzi a szókapcsolat ellentmondásosságát (NyKk. 2: 1120), az argóban és az ifjúsági nyelvben szokásos divatszó egyre jobban terjed a köznyelvben, és nem csupán a társalgás szintjén, hanem a média nyelvben is.

A viszonylag új divatjelenség megértéséhez szükségesnek látszik a *tök jó* nyelvi előzményeinek a vizsgálata. Érdemes áttekintenünk az e nyelvi szerkezethez közel álló *tök-* előtagú szóösszetételek és az ide tartozó szóláshasonlatok rendszerét.

A *tök-* előtagú szóösszetételek sorában – időrend szerint – első helyen áll a *tökfej* szavunk. Csokonai Vitéz Mihály *Cultura* című színművében (1799) szerepel ez a szó ’kurta hajú fej’ és ’nem értelmes [esetleg: buta] fej [= személy]’ jelentésben. Az író szerint „a kurta magyar haj *tökfejet* mutat, de ha exotica parókat teszünk rá, az edgyügyűek káptalannak gondolják” (Csokonai-szók. 525). Az idézett mondatban szereplő *káptalan* szó a 18. század végén a tudás jelképének számított (TESz. 2: 366, a *káptalan* szócikkben). Vélhetően már 1790 körül hozzátapadt a ’buta’ jelentés a *tökfej* szóhoz. A *méla Tempefői*ben a *tökfej* ebben az alakban olvasható: *tök fejedhez* (Csokonai-szók. 525). – Dugonics Andrásnak a beszélt nyelvből, a szegedi és Szeged környéki nyelvjárásból származó szóláshasonlataiban így fordul elő a *tök* szó: Kopasz, mint a *tök*. Nem fér a *tökfejébe*. *Tök a feje*, gané a veleje. Üres, mint a *tökfej*. *Tökkolomp*. *Tökkel ütött* feju (Dugonics 1820 és Margalits 1896: 723). A *tökkolop* tökből készült kolomp ’egyszerű hangszer, gyermekjáték’ volt. Erre utal a Czuczor Gergely gyűjtötte szólásszerű mondat: *Tökkel harangoztak* minapában Budán (Margalits 1896: 723). A *kolomp* főjelentése 1604-ben ’kereplő, jeladó eszköz’ (TESz. 2: 529). Tájszóként: *tökkolop* 1. ’buta, tökfeju ember’ 2. ’gyermekjátékként használt, félbevágott és kivájt tök’ (ÚMTSz. 5: 439). *Tökből* egyébként más hangszer és játék is készült, például *tökcitera*, *töklevelszár síp*, *tökmirliton*, *tökszárduda*, *töktambura*, *töklámpás* (ÚMTSz. 5: 436, 439; Magy. Népr. Lex. 5: 332; Sárosi 1998: 30). A *kolop* ugyancsak tájszó ’kolomp’ jelentésben (ÚMTSz. 3: 441). Csokonainak *A méla Tempefői* című színjátékában szereplő *Tökkolop* főnév és a *Tökkolopi* tulajdonnév (családnév) bizonyára a *tökkolomp* köznévvvel függ össze (Csokonai-szók. 525), és név gúnyos jelentésárnyalatú.

A 19. század közepétől szóösszetételeinkben a *tök-* előtagok már nem csupán a *fej* szóhoz kapcsolódtak, hanem más fogalmakhoz is. Ez kiindulópont volt a *tök* szó jelentésváltozásának alakulásában, ugyanis a *tök* elsődleges jelentése (’kúszó indájú konyhakerti növény és ennek gömbölyded alakú termése’) mellé metonimikus névátvitellel fokozatosan megszilárdult a ’nagy’ és a ’nagyon’ másodlagos jelentés. Adatolható a *tökrészeg* (1847) és a *tökjózan* (1898) ezekben a mondatokban: „ugy nevezett *tökrészegen* őt még senki sem látta” (Jósika Miklós írói nyelvéből) és: „Amíg részeg vagyok, ne félts semmitől; de ha egyszer *tök-józanon* látsz, akkor imádkozzál értem” (Ambrus Zoltán írói nyelvéből). A *tökrészeg* szóösszetétel a *Részeg*, *mint a tök* és az *Olyan részeg*, *mint a tök* szóláshasonlatok alapján keletkezett (Margalits 1896: 723; TESz. 3: 956–7). Az említett szólások keletkezésének valóságalapjáról nincsenek feljegyzések. Nem tudjuk, hogy miért éppen a *tökhöz* hasonlították az ittas ember sajátos állapotát. Talán az lehetett a szóalkotás motivációs alapja, hogy a *tök* gurulásához hasonlatos a részeg ember gurulása, felbukfencezése. Így fejezhették ki a szólással a részegség következményét. Vélhetően a részeg felbukása, földre huppanása jutott kifejezésre a *Leitta magát a sárga földig* szólásunkban is.

A 20. század elején is folyamatosan kedveltek voltak a *tök-* előtagú szóösszetételek. Bizonyíték erre a folytonosságra az, hogy az 1930-ból adatolható argónyelvi szóösszetételek (*tökmindegy*, *tökugyanaz*, *tökutolsó*) megtalálhatók a Zolnay–Gedényi-féle „fattyúnyelvi” szótárban (idézi TESz. 3: 956–79). Ezek a szavak ma is gyakran hallhatók az argóban és a fiatalok beszédében. Azért különlegesekek a *tökfej* és a *tökrészeg* összetételekhez képest, mert ezekben már eltűnt a *tök* szó elsődleges jelentése (’növény neve’), és névátvitel révén a *tökmindegy* típusú szóösszetételekben állandósult a metonimikus jelentés (’nagy’ és a ’nagyon’).

A fenti, immáron történeti szóadatok számunkra azért is érdekesek, mert azt példázzák, hogy egy-egy divatszó nem váratlanul és nem is előzmény nélkül bukkan fel mai nyelvünkben. Tanulsgal jár, ha koruk, gyakoriságuk, használatuk és elfogadottságuk alapján két nagy csoportba soroljuk a *tök-* előtagú szóösszetételeket, szóláshasonlatokat és a *tök* elemű nyelvi szerkezeteket.

1724: *tökkelütött*, 1724: *Tökkel ütettet az agya*, 1792: *tökfilkó*, 1799 és 1896: *tökfej*, 1799: *tökkolop*, 1917: *tökfilkóztak* 'kártyáztak', 1820: *Kopasz, mint a tök.*, 1820: *Nem fér a tökféjébe.*, 1820: *Részeg, mint a tök*, 1820: *Tök a feje, gané a veleje*, 1847: *tökrészeg*, 1874: *Tökkel ütötték a fejét*, 1896: *tökkolomp*, 1898: *tökjózan*, 1896: *Üres, mint a tökfaj*, 1896: *Tökkel ütött fejű*, 1930: *tökmindegy*, 1930: *tökugyanaz*, 1930: *tökutolsó*, 1966: *Alszik, mint a tök; Buta, mint a tök; Fönn úszik, mint a tök; Kéreti magát, mint a garasos tök; Olyan a feje [kopasz], mint a tök; Olyan kövér; mint a tök; Összeesik [lankad], mint a tök; Részeg, mint a tök; Teng-leng, mint a tök a vízben; Virágjában [van, vagyok], mint a tök; Virágozik, mint a tök; Nem tud hová lenni, mint a tökbe esett egér; Tököt karóz [‘Úgy könyököl, hogy a kezéhez támasztja a fejét’]. Ezek a legkorábbi adatok a TESz.-ből, Margalits Ede szólásgyűjteményéből valók; az 1966-ban publikált szólások egy része régebbi, illetve táj [tájnyelvi] eredetű (O. Nagy 1966: 680).*

Mi lehetett a valóságalapja annak, hogy a *tök* szavunkkal ilyen sok nyelvi szerkezet jött létre? Első helyen az, hogy a *tök* szó a magyar szókincs régi elemei közé tartozik. „A 16. század elején került Európába, és hazánkban viszonylag korán megkezdődött a termesztése. Jelentős azonban nem lehetett [sokáig], mert csak az utóbbi évtizedek városi táplálkozásában kapott nagyobb szerepet” (Magy. Népr. Lex. 5: 330). Etimológusaink szerint a magyarság már az Árpád-kor elején ismerhette a *tök* szót (TESz. 3: 956). Korábban inkább csak állatok takarmányozására használták a *tökféléket*, majd konyhakerti növényként is kezdték termesztetni és hasznosítani a *tököt*. A szó szinte valamennyi tájegységünk alapszókincsének része. Így érthető, hogy sokféle asszociáció kapcsolódik hozzá. – Alakja, formája szerint a kerekdedség, gömbölydedség egyik jellegzetessége a *tök* termésének. Ha valaki feltűnően és „szabályosan” gömbölyded fejű volt, mondhatták róla, hogy *tökre emlékeztető feje van*, vagy egyszerűbben: *olyan a feje, mint a tök*, vagyis *tökfaj*. Nem biztos, hogy ez a szerkezet mindig elmarasztalást, gúnyolódást kifejező megjegyzés volt. Talán csak a normálisnál nagyobb fejre utaltak ezzel a szóösszetétellel. Akkor kapcsolódhatott hozzá a ’nem okos, buta’ jelentés, amikor a nagyobb fejű személyről kiderült, hogy korlátozottak az értelmi képességei. Az orvosi szaknyelvben használt *agyvízkór*, *vízfejűség*, *hydrocephalus* fogalom (Egészségügyi ábécé 1970) biztosan ismeretlen volt a köznyelvben, ám az lehet, hogy a feltűnően nagy fej és a butaság összefüggéséről mint fejlődési rendellenességről tudtak azok, akik láttak ilyen betegeket. – *Tökkobak* volt a neve régen a felébe vágott és belétől megtisztított *tök* kemény *héjának*, amelyet tartóként használtak. A kobak üressége szolgálhatott alapul ahhoz, hogy az üres fejű, kevésbé értelmes emberre kezdték mondani: *olyan, mint egy tökkobak* → *ennek a feje tökkobak*. Így alakulhatott ki metonimikus névátvitellel a *tökkobak* másodlagos jelentése: ’buta ember feje’. Érdekes, hogy a *buta* egyik szinonimája az *üres fejű*. A töktermés üressége, ürege akkor vált láthatóvá, ha tökkobak belső, lágy részét és magjait kikaparták. A kéregből késsel kimetszették a szemek, az orr és a száj alakját. Ha ebbe a *tökfaj*be égő gyertyát helyeztek, létrejött a *tökijesztő* vagy *töklámpás*. Szólásban: *Tökkel ijeszt valakit* = olyasmivel ijeszti, amitől az nem fél. *Kit nem tökkel ijesztenek, elfelejt az egyebet* = ijedtében mindenről megfeledkezik (O. Nagy 1966: 680–1). Az ürességgel magyarázhatjuk, hogy a *tök* nem merül el a vízben. Szóláshasonlatban így rögzült ez a megfigyelés: *Fönn úszik, mint a tök* = hengegő, kevély és üresfejű [buta;] ember (O. Nagy 1966: 680). Ehhez a jelentéskörhöz tartozik még ez a három szóláshasonlat: *Úszik mint a tök a vízben*; *Üres mint a tökfaj* (Margalits 1896: 723); *Teng-leng, mint a tök a vízben* = tétlenül megy, lézeng (O. Nagy 1966: 680). – Feltűnő látvány a fej kopaszsága, simasága. A tar fej hajnélküliségével, simaságával a *tök* simaságára emlékeztet. Létrejött a felismerés nyelvi megformálása: *Kopasz mint a tök* (Margalits 1896: 723); *Olyan a feje, mint a tök* = teljesen kopasz (O. Nagy 1966: 680). E szólásokból: → *tökfej*, *tökfaj*. (Vö.: a sima, szőrtelen, borszerű hjáról kapta egyik barackfajtánk a *kopaszbarack* nevet.) – Az átlagosnál nagyobbra nőtt *tök* és az ember kövérsége között is lehetett asszociatív kapcsolatot teremteni. Valahol, valakik kitalálták ezt a szóláshasonlatot: *Olyan kövér, mint a tök* = széle, hossza egy (O. Nagy 1966: 680). – Nem ismerjük a *tökkelütött* ’ostoba, buta’ szavunk keletkezésének körülményeit. A *Tökkel ütötték a fejét* = elment az esze, nagyon buta (O. Nagy 1966: 980) szólásunk alapján arra lehet gondolnunk, hogy a 19. század elején fenytésként *tökkel* (tökszárral) *ütötték*, verték az engedetlen gyermekek fejét. Az igenévi szerkezet elemeinek különírása azt az értelmezést teszi lehetővé, hogy a tökkel ütött szókapcsolat szavainak elsődleges jelentése örökölt meg ebben a szólásunkban is: *Tökkel ütött fejű* (Margalits 1896: 723). Ha teljesen valószínűtlennek tartjuk, hogy a szigorú, goromba szülők tökkel fenytették, ütötték gyermekeik fejét, akkor más magyarázat is szóba jöhet.

Nem lehetséges, hogy egy bizonyos szószerkezet hangzásának torzulásával jött létre a szóban forgó szólásunk? A szülő és a gyermek hasonlóságát még ma is efféle mondatokkal fejezzük ki: *Anyjára ütött ez a kislány; Apjára (nagyapjára) ütött ez a fiúgyermek*. E mondatok analógiájára talán ilyen módon fejeződött ki a hasonlóság: *Tökre ütött feje van ennek a gyermeknek; Tökre ütött fejú ez az ember*. Félrehallás eredményeként így módosulhatott a mondatok hangzása: *Tökkel ütött feje van; Tökkel ütött fejú ember*. Írásos adatokkal nem bizonyítható ez a feltevés. A *tökkelütött* szóösszetétel létrejöttének valószínűségeit más megközelítésben is vizsgálhatjuk. A Szlavóniai szótárban (SzlavSz. III: 218) a **tök** címszó alatt olvasható ez a példamondat: *Tökē ütött* (= ostoba). A szólás értékű szóösszetételt egykor bizonyára mondatkeretben is használták. Talán így: *[Ez] töke* ('feje') *ütött ember*. Vagyis olyan személy, akinek a feje ütés, ütődés következtében lett *ütött*, más szóval *ütődött* 'sérült'. A sérült fejú (agyú) ember értelmi képességei korlátozottak lehetnek; így a *töke ütött* nyelvi szerkezethez 'buta, ostoba' jelentés társulhatott az elsődleges jelentés mellé. Érdekes, hogy az *ütődött* szavunknak még ma is van 'nem egészen tökéletes elméjű <személy>; egügyű, hibbant' jelentése (ÉrtSz. VII: 124). Ide tartozó adatként megemlítjük, hogy Jászberény nyelvjárásában a **megütközik** igének a 'megüti magát' alapjelentésen kívül ez a másodlagos jelentése: 'megörül, megbolondul' (UMTSz. 3: 1192). A *töke ütött* [= feje ütött, feje ütődött] igeneves szerkezethez hasonló szóösszetételek (*agyalágyult* <személy>, *agyafúrt* <személy>, *magvaváló* szilva, *vérehulló* fecskéfű) azért különlegeseek, mert a tömörítés sajátos eszközei. A leíró grammatika rendszerében az említett szóösszetételek mellékmondatokkal egyenértékű sűrítményeként szerepelnek. – A *Tök a feje, gané a veleje* szólásunk alapján feltételezhetjük, hogy a *tök* szót önállóan is használták 'buta' jelentésben. A *tök* már 1598-ban: '<jelzőként és állítmányként> buta, dumm', 1792: 'ostoba, tökkelütött ember; dummkopf' (TESz. 3: 956). A *tök* főnév Tolnai Lajos egyik művében önállóan, névszói állítmányként 'ostoba, tökkelütött ember' jelentésben fordul elő *átv*, *ritk* és *biz* stílusértékben: *A vidéki színesz előtt ez a tökély. Aki nem hadar, az tök* (idézi: az ÉrtSz. VI: 753). – A mai beszélt nyelvből: *tök jó, tök hülye, tök meleg, tök égő, tök égés, tök sóiét, tök egyforma, tökre egyezik, tökre egyenes, tök ciki, tök gáz, tökre tetszik, tök menő, tök elegáns, tökmindegy, tökrészeg, töksötét, tökfedő, tökkelütött, tökfej, tökfejú, tökfilkó, tökhülye* stb. (Ért. VI: 757–8; ÉrtSz.+ 1613; ÉKsz.² 1359; Magy. szók.1999: 100 és 373, a **buta** és a **hülye** szócikkben; Parapatics 2008: 113 a **tök** szócikkben).

A két csoportba sorolt összetett szavak, nyelvi szerkezetek és szóláshasonlatok közül a régebbieket, az évszámokkal pontosabban időhöz köthető nyelvi formákat tekinthetjük hagyományosabbnak, és nagy részük a köznyelvi szintjén ma is használatos. A második csoportban vannak olyan szavak, szerkezetek, amelyek a mai beszédben ugyanúgy előfordulnak, mint a korábbi korok nyelvében, de a *tök jó* típusúak inkább újkori fejleményeknek számítanak. Nagyon nehéz megállapítani, hogy mikor kezdődhetett és mikor zárult a *tök részeg* típusú szerkezetekben a jelentésváltozás (a hasonlóságon alapuló névátvitel), amelynek során a szószerkezetszerű nyelvi eszközök szóösszetétellel váltak. A szóösszetételéllalással csaknem egy időben történhetett a *tök* szó elsődleges jelentésének teljes elhomályosulása, illetve a másodlagos 'nagy' és 'nagyon' jelentések megszilárdulása. Különbség van a két rendszer szavai között abban is, hogy a *tök jó* típusúak újszerűségük alapján főleg a szlengben és az ifjúsági nyelvben fordulnak elő, de „maga a jelenség is olyannyira elterjedt, hogy a városiak és vidékiek, műveltebbek és kevésbé műveltek, fiatalok és idősek, férfiak és nők egyaránt használják [ezeket a szavakat] szóban és írásban, bár nem egyforma gyakorisággal” (Parapatics 2008: 8).

A *tök* előtagú szóösszetételek és a *tök* elemű szerkezetek összefüggésének alapja, hogy a *tök* szó jelentése – történeti adataink szerint – fokozatosan gazdagodott egymással is összetartozó mellékjelentésekkel. A metonimikus jelentésváltozások eredményeként a *tök* szó még bizonyos ideig (talán a 19. század végéig) még az érzéki valóság szintjén maradt a *tök* 'fej' szóban és ezekben az szóösszetételekben: *tökfej, töksötét, tökrészeg*; majd a *tök* szó a konkrét nyelvi síkról átkerült az elvont nyelvi síkra. „Az elvont síkra átkerülő szóról lehámlik minden jegy, ami az érzéki valóságban hozzá tapad, [így] az igazi érzéketlensége megszűnik” (Hadrovics 1992: 69, 174 és MNyt. 2003: 868 „A konkrét → absztrakt és az absztrakt → konkrét jelentésváltozás” című fejezetben). Valószínűtlen, hogy a *tök egyforma, tök jó, tök ciki* kifejezésekben az *egyformaságot*, a *jó* és a *ciki* fogalmát a *tök* szóval megnevezett fogalomhoz hasonlítjuk. „Ebből egyaránt következik, hogy egy-egy szó csak úgy kerülhet át az elvont síkra, ha már eredet érzékiségében is elég általános a jelentése” (Hadrovics 1992: 69–70).

Kálmán László szerint a *tök jó* etimológiája azért is bizonytalan, mert nem tudjuk, „vajon melyik szóval [szerkezettel] függhet össze a *tök jó, tök ciki* stb. kifejezésekben előforduló *tök*. Erre

a kérdésre azonban nem tudok megnyugtató választ adni. Két elképzelést ismerek. Az egyik szerint a *tökéletes(en)* rövidítése a *tök* abban, hogy *tök jó*. A másik szerint (a TESZ. is ezt mondja) dokumentálható a *buta, mint a tök* és a *tökfej* hatására jött létre a *tökhülye*, és ebből pedig általánosítható volt a *tök* elötagnak a fokozó ’abszolút, tökéletesen’ értelme. Még az is lehet, hogy a két alternatív forrás egyszerre hatott, ott volt a *buta, mint tök* és a *tökhülye*. Majd a *tök jó* létrejöttében mindezeknek volt szerepük. Az ilyen többszörös etimológiák [kiemelés: P. J.] ritkák ugyan, de léteznek (Kálmán 2011). Az általam felsorolt nyelvi adatok és a hozzájuk tartozó elemzések megerősítik Kálmán Lászlónak azt a feltevését, hogy a mai *tök jó* típusú, divatszó jellegű nyelvi szerkezetek elsősorban a *tök* elemű nyelvi szerkezetek hatására jöhettek létre.

A nyelvi kapcsolatok kontrasztív nyelvészeti kutatásához tartozó adatként megemlítem, hogy a *tök jó* típusú szerkezetek megfelelői megvannak az európai nyelvekben. Feltételezem, hogy a távolabbi országok nyelvében is. A *tök jó* és a vele rokon szerkezetek részben a szleng, részben a népnyelv szókincséhez tartoznak. Mivel a szleng jelenségként ’abszolút univerzálé, [hiszen] létezése minden emberi nyelvben törvényszerű volt [és ma is az] [...] A szleng nem egyszerűen nyelvi, hanem „emberi” univerzálé” (Kis 2001). A német nyelvben van megfelelője a magyar nyelvi *ostoba, mint a tök*, a *tökcsupasz, tökfedő, tökfej, tökfejú, tökfilkó, tökkelütött, tökkipasz, tökmindegy, tökrészeg, töksötét* és az *ugyanaz tökben* jelentésnek (Halász 1986: 993, 995). Az olasz nyelvben is léteznek a magyar *tökfedő, tökfej, tökfilkó, tökhülye, tökkelütött, tökmindegy, tökrészeg, töksötét* szerkezetek megfelelői (Koltai-Kastner–Juhász 2000: 975–6). A francia nyelvben ugyancsak van megfelelője ezeknek a magyar nyelvi lexémáknak: *tök, tökfej, tökfilkó, tökkelütött, tökrészeg* és *tökfedő* (Eckhardt 1984: 2142–3). Az angol nyelvből ide sorolható jelentésbeli megfelelések szavai: *tökfedő, tökfejú, tökfej, tökfilkó, tökkelütött, tökrészeg, töksötét* (Ország 1994: 1950–1). Az orosz nyelvben is létrejöttek a *tök* szóval kapcsolatban álló újabb lexémák. Ezek összehasonlíthatók ezekkel a magyar szavakkal: *tökfedő, tökfej, tökfejú, tökfilkó, tökhülye, tökkelütött, tökmindegy, tökrészeg* (Hadrovics 1974: 1004–5).

Némi ellentmondás mutatkozik abban, hogy a fent említett szógyűjtemények kétféle írásmóddal közlik a *tök* elemű szerkezeteket. A régebbi, immáron szóösszetételnek tekinthető szerkezeteket egybeírják (*tökfej, tökmindegy, tökjőzan*), az újabb kifejezéseket meg külön (*tök jó, tök ciki, tök égés*). A kétféle írásmód megtartását csak az indokolhatja, hogy a régebbi szerkezetekben a *tök* elsődleges jelentése már elhomályosult, így a *tökfej* típusúknak ugyanúgy valódi szóösszetételek, mint a *kisasszony, drágakő*. Szófaj tekintetében a *tökfedő, tökfej* stb. szavak főnevek; a *töksötét, tökrészeg* melléknév és főnév egyaránt lehet a beszédben; a *tök jó, tök ciki* kifejezésekben a *tök* ’nagyon’ jelentésben határozószó, illetve a szókapcsolat egésze is határozószó. Mivel a *tök* előtagú szerkezetek koruk és szófaji értékük, mondatbeli szerepük alapján nem homogének, ezt kétféle írásmóddal (egybeírás, ill. különírással) lehet érzékeltetni.

Van-e igazság abban az állításban, hogy a divatszók azért veszélyesek nyelvünkre, mert nyakra-főre való használatuk során szavak szorulnak háttérbe, így szegényedik alapszókincsünk. A feltevés cáfolatában kiindulópontunk lehet a divatszó definíciója: „a divatszó egy ideig gyakran használt, de hamar elavuló szó” (ÉKsz.²). „Ha egy divatszó hamar elavul, lehetetlen, hogy bármilyen szókészleti elem létét veszélyeztetné, hiszen ahhoz, hogy egy-egy szó egy másik terjedése miatt elavuljon, általában hosszú évtizedekre, sőt évszázadokra van szükség. Ebből következően azok a szókészleti elemek, amelyek esetleg csakugyan kiszorítanak más szavakat a használatból, éppenséggel nem lehetnek divatszók” (Lanthyák 2007: 197–8).

A *tök jó* típusú nyelvi szerkezetek fennmaradását, divatszóként való továbbélését megjósolni nem lehet. Tapasztalataink szerint ugyanúgy háttérbe szorulnak majd a mindennapi beszédben, mint a nemrég még oly igen preferált *állati jó, bitang jó, baromi jó* kifejezések. A szlengből és az ifjúsági nyelvből származó divatszavaink népszerűsége ugyanis csak addig tart, amíg fel nem bukkannak a legújabb szavak, kifejezések. A mindennapi beszédben kisebb zavarok támadhatnak abból, hogy az idősök képtelenek figyelemmel kísérni a fiatalok legújabb szótalálmányait. Kevés felnőtt tudja például azt, hogy „a gyakori, divatos *tök jó, csúcs* kifejezéseket felváltotta a *kajak, a király*, és úgy tűnik, hogy a *zsír* a legnépszerűbb ugyanannak a szemantikai tartalomnak kifejezésére” (Laczkó 2007). Egészen furcsa, hogy újabban a *durva* szónak pozitív értékű++ minősítő jelentése is van az ifjúsági nyelv efféle mondataiban: *Durva ez a pasi*, azaz: ’jó megjelenésű’. *De durva göncöt vettél fel!*, azaz: ’jó (érdekes) ruhát vettél fel!’.

A tanulmányban felsorolt nyelvi adatok azt is példázzák, hogy a szókincsben létező nyelvi rendszerek rendszerekké állnak össze. A szavak közti jelentéskapcsolatokra érvényes ez a summás megállapítás: egy-egy szójelentésnek sokféle kapcsolódása lehetséges a valóság tárgyainak, jelenségeink bonyolult relációja, meghatározottsága alapján. A jelentésrendszerek kapcsolatainak ismeretében feltárulhatnak előttünk azok a ma már ismeretlen objektív szituációk (beszédhelyzetek), amelyek alapul szolgáltak egy-egy új, rendszerint származtatott szójelentés kialakulásához.

SZAKIRODALOM

- Csokonai-szók. = Jakab László–Bölcskei András 1993/1997. *Csokonai-szókincstár I.* KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- Dugonics 1820 = Dugonics András: *Magyar példabeszédek és jeles közmondások.* Szeged.
- Egészségügyi ábécé 1970 = Jelinek Harry (főszerk.): *Egészségügyi ABC.* Medicina Könyvkiadó, Budapest.
- Eckhardt Sándor 1984. *Magyar–francia szótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÉKSz.² = Pusztai Ferenc (főszerk.) 2002. *Magyar értelmező kéziszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÉrtSz. = Bárczi Géza–Országh László (főszerk.) 1959–1962. *Magyar nyelv értelmező szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÉrtSz += Eöry Vilma (főszerk.) 2007. *Értelmező szótár +.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Hadrovics László 1974. *Magyar–orosz szótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hadrovics László 1992. *Magyar történeti jelentéstan.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Halász Előd 1986. *Magyar–német szótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kálmán László 2011. A tők etimológiája. *Nyelv és Tudomány*, 19.
- Kis = Kis Tamás 2001. Nyelvi univerzálé-e a szleng? Angol nyelven: Is Slang a Linguistic Universal. *Revue d'Etudes Française* 11: 125–41. Továbbá: http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/tanulmanyok/szluniv_hun.htm
- Koltay-Kasztner Jenő–Juhász Zsuzsanna 2000. *Magyar–olasz szótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.
- Laczkó Mária 2007. Napjaink tizenéveseinek beszéde szóhasználati jellemzők alapján. *Magyar Nyelvőr* 131: 173–84. www.c3hu/~nyelvor/period/1312/130205.pdf.
- Lanstyák István 2007. Általános nyelvi mítoszok. In: Domonkosi Ágnes–Lanstyák István–Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről.* Gramma Nyelvi Kiadó – Tinta könyvkiadó, Dunaszerdahely–Budapest.
- Magy. Népr. Lex. = Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MNyt. 2003 = Kiss Jenő–Pusztai Ferenc: *Magyar nyelvtörténet.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Margalits Ede 1896. *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások.* Budapest.
- NyKk. = Grétsy László–Kovalovszky Miklós (főszerk.) 1986. *Nyelvművelő kézikönyv.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- O. Nagy Gábor 1966. *Magyar szólások és közmondások.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Országh László 1994. *Magyar–francia szótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Parapatics Andrea 2008. *Szlengszótár.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Sárosi Bálint 1998. *Hangszerek a magyar néphagyományban.* Planétás Kiadó, Budapest.
- SzlavSz. = Penavin Olga 1970–1978. *Szlavóniai (kórógyi) szótár I–III.* Fórum Könyvkiadó, Újvidék.
- TESz = Benkő Loránd (főszerk.) 1976. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÚMTsz. = B. Lőrinczy Éva (főszerk.) 2010. *Új magyar tájszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Pesti János
ny. egyetemi docens